

## همایش ملی مطالعات و پژوهش های علمی علوم انسانی

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار با حمایت معنوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه  
سر دبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی شماره مجوز: ۴۸۵۳-۷۸۸۶۴  
سال برگزاری همایش: ۱۳۹۷ شماره مقاله: ۱۱۵/۶۰۰ رده بندی کنگره: ن ۸۰۸/۲

### راهکارهای بین المللی جهت کاهش اثرات زندان بر مجرمین بزهکار

#### میشم بهر مند

کارشناسی ارشد جزا و جرم شناسی

#### چکیده

کنگره ها و همایش های ملی و بین المللی زیادی در خصوص کاهش نقش زندان و ایجاد مجازات های جایگزین زندان برگزار شده و قطعنامه ها و متون متعددی تصویب شده است. در این میان سازمان ملل متحد از طریق تصویب قطعنامه ها، گزارش ها و برگزاری کنفرانس ها، صدور قواعد و اصول کلی ناظر بر زندان و سازماندهی و اداره آن، نقش بسیار مهمی را در این تحولات عمده داشته است. از جمله این موارد «مجموعه قواعد و مقررات حداقل ملل متحد درباره طرز رفتار (اصلاحی) با زندانیان» مصوب ۱۹۵۵ ژنو که در ۳۱ ژوئیه ۱۹۵۷ در قالب قطعنامه ای مورد تصویب شورای اقتصادی و اجتماعی نیز قرار گرفت. این قواعد که مشتمل بر یک مقدمه با عنوان «ملاحظات مقدماتی» و دو بخش که عنوان هریک از آنها به ترتیب «قواعد عمومی اجرا و اعمال» و «قواعد اجرایی نسبت به گروه ها و طبقات خاص محکومان» است در نود و پنج قاعده یا ماده تنظیم شده است. تقریباً دو دهه پس از آن متن دیگری با عنوان «مقررات ناظر بر تضمین اجرای مؤثر مجموعه قواعد و مقررات حداقل درباره طرز رفتار (اصلاحی) با زندانیان» مشتمل بر سیزده ماده همراه با تفسیرهایی در قالب قطعنامه ای در ۲۵ می ۱۹۸۴ با هدف ارزیابی قلمرو، روش ها و کیفیت اعمال مقررات حداقل، به تصویب شورای اقتصادی و اجتماعی رسید.

واژگان کلیدی: مجرمین بزهکار، زندان، قانون مجازات، جرایم و مجازات ها

## بخش اول: کلیات

زندانیان، عدم اعمال تبعیض نسبت به آنان و ایجاد فضای مساعد برای بازپذیر شدن آنان در جامعه و خانواده یعنی اصلاح اجتماعی، فرهنگی، حرفه‌ای و برحسب ضرورت، مداوای روانی، جسمانی محکومان تاکید کرده است.<sup>۱</sup> پس از آن در سال ۱۹۸۰ در ششمین کنگره پیشگیری از وقوع جرم و درمان مجرمان سازمان ملل متحد در رابطه با حبس عنوان شد که بحث‌های سنتی مبنی بر اصلاح و تربیت بزهکار در زندان در عمل به نتیجه نرسیده و عواملی مثل وضعیت غیرانسانی زندان‌ها، در معرض ارتکاب بزه و خطر تکرار جرم قرار گرفتن پس از تحمل حبس، ایجاد نشدن تغییر در زندگی بزهکار و فقدان فرصت‌های مطلوب برای وی پس از پایان مجازات، و انگیزه کاهش ارتکاب جرم، موجب ظهور این اندیشه شد که خارج از زندان برای اصلاح و بازپروری بزهکاران تلاش شود. مجموعه قواعد توکیو در مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ در اجلاس بین‌منطقه‌ای کنگره هشتم در توکیو مورد بررسی و تصویب قرار گرفت. در قاعده ۲-۸ قواعد به تدابیری اشاره می‌کند که در مرحله صدور حکم می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. «این موارد عبارتند از: الف- ضمانت اجرای شفاهی مثل نصیحت، سرزنش و اخطار. ب- رها نمودن مشروط (انصراف از صدور حکم محکومیت بصورت مشروط). ج- کیفرهای ناظر بر وضعیت یا موقعیت اجتماعی فرد. د- کیفرهای اقتصادی و مالی از قبیل جریمه و جریمه روزانه. ه- سلب مالکیت. و- جبران خسارت‌های قربانی. ز- محکومیت تعلیقی یا مشروط. ح- آزادی مشروط با نظارت قضایی. ط- خدمات عمومی تحت نظر قضایی. ی- اعزام به مراکزی که باید مراحل را در آن بگذرانند. ک- حبس در منزل. ل- هر روش دیگری برای اصلاح در نهادهای غیررسمی. م- ترکیبی از اقدام‌های فوق.» برخی از تدابیر مزبور موجب تحدید حقوق یا آزادی مجرم است و برخی دیگر به جبران خسارت‌های وارده بر قربانی و جامعه می‌پردازد. با وجود همه این تلاش‌ها در سطح جهانی و برقراری کنفرانس‌ها و همایش‌های متعدد و آشکار شدن اثرات سوء مجازات زندان خصوصاً در خصوص تکرار جرم «متأسفانه امروزه و در آغاز هزاره سوم میلادی هنوز هم تمایل شدیدی در اغلب کشورهای جهان نسبت به استفاده از کیفر سالب آزادی- آنهم برای مدت‌های

---

<sup>۱</sup>- آشوری محمد، همان منبع، ص ۳۸.

طولانی‌تر و حتی با حداقل‌های اجباری- وجود دارد.<sup>۲</sup> که مواردی از آن در سیستم قضایی کشورمان نیز به چشم می‌خورد و متأسفانه به ندرت مشاهده می‌شود که با تصویب هر قانون جزایی جدیدی، مجازات حبس بعنوان مهم‌ترین و بیشترین مجازات در آن به منصفه بروز و ظهور می‌رسد.

### **بخش دوم: راه‌های ممکن در رفع اثر زندان در تکرار جرم**

همانطور که در مبحث قبلی ملاحظه گردید در قوانین کشورهای مختلف جایگزین‌های متفاوتی جهت مجازات زندان پیش‌بینی گردیده و در سطح جهانی نیز اقداماتی صورت گرفته است. با وجود همه این تفاسیر بنظر می‌رسد راه‌های عملی دیگری نیز وجود داشته باشد که نه تنها در عمل ساده‌تر هم باشد بلکه نقش مؤثرتری نیز در رفع اثر زندان از تکرار جرم داشته باشد. در ذیل به این موارد اشاره می‌کنیم:

#### **بند ۱) توسل به عفو، کیفرزدایی و قضازدایی**

عفو پدیده‌ای است که پیش از انقلاب نیز در قوانین جزایی وجود داشته است به دو صورت «عفو عمومی» و «عفو خصوصی» تقسیم می‌شود. در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مطابق ماده ۹۶ عفو از اختیارات مقام رهبری است. همین مسأله در ماده ۲۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۷۰ نیز آمده بود. در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ مطابق ماده ۵۵ عفو از اختیارات پادشاه بوده که با پیشنهاد وزیر عدلیه و تصویب رئیس‌الوزرا در جرائم سیاسی و غیرسیاسی قابل اعمال بوده است. پس از آن در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ نیز در فصل دهم مواد مربوط به عفو بیان شده و تقسیم‌بندی آن به عمومی و خصوصی از اینجا ناشی می‌شود که در مواد ۵۵ و ۵۶ آن آمده است و مجدداً از اختیارات پادشاه تلقی می‌شده است. آیین‌نامه کمیسیون عفو و بخشودگی نیز در ۱۵ ماده در تاریخ ۷۳/۹/۱۹ تصویب شد که شرایط و احکام عفو را بطور مفصل بیان کرده است. براساس ماده ۹۷ قانون مجازات، عفو عمومی که به موجب قانون در جرایم موجب تعزیر اعطا می‌شود، تعقیب و دادرسی را موقوف می‌کند. در صورت صدور حکم محکومیت، اجرای مجازات متوقف و آثار محکومیت نیز زایل می‌شود لکن تأثیری در پرداخت دیه و جبران خسارت زیان‌دیده ندارد. بدون شک عفو مجرمان در چارچوب شرایطی که برای آن مقرر شده است تأثیر بسزایی را در کاهش جمعیت کیفری و بالتبع

---

<sup>۲</sup> - آشوری محمد، همان منبع، ص ۴۸.

آن جلوگیری از تکرار جرم خواهد داشت. کیفرزدایی بدین معناست که بوسیله وضع قوانین جدید، صفت مجرمانه اعمالی که بموجب قانون سابق جرم شناخته شده‌اند از بین برود مثلاً در کشور ما صدور چک بلامحل جرم است و برای آن مجازات حبس از شش ماه تا دو سال پیش‌بینی شده است بنظر می‌رسد می‌شود از آن جرم‌زدایی کرد. در حال حاضر لایحه قانون جدید چک تغییراتی را در این خصوص بوجود آورده است. یکی از موارد کیفرزدایی نیز نسخ قانون است که تعقیب و اجرای مجازات را متوقف می‌نماید.

قضازدایی نیز عبارت است از بیرون بردن فرآیند رسیدگی به دعاوی ناشی از جرم و حل و فصل آنها از طریق مراجع غیرقضایی. این امر می‌تواند به شیوه‌های گوناگونی انجام گیرد مانند بازجویی پلیسی، میانجی‌گری و مصالحه. «فرآیندهای عدالت ترمیمی مانند میانجی‌گری کیفری که یکی از شیوه‌های قضازدایی است در بیشتر موارد این قابلیت را دارند که مجرمان را از همان ابتدا از رهگذر یکی از روش‌های قضازدایی یا درطول رسیدگی کیفری و پیش از تحمل کیفر، از پیامدهای منفی فرآیند برچسب‌زنی نجات داده و طی یک فرآیند شرمسارسازی باز و یکپارچه‌گر به زندگی عادی روزمره برگردانند»<sup>۳</sup>. ناگفته نماند که «در عمل نیز مشخص شده است که این روش‌ها تا اندازه‌ای از احتمال مجرمیت دوباره یا تکرار جرم کاسته و درصورت تکرار جرم نیز جرم‌های ارتكابی افرادی که تحت برنامه‌های میانجی‌گری کیفری قرار گرفته سبک‌تر و خفیف‌ترند. این پیامد بدلیل قابلیت‌ها و ابزارهایی است که در این روش‌ها وجود دارد از جمله مسئولیت‌پذیری آگاهانه مجرم، ترمیم شخصیت انسانی وی، شرکت اختیاری افراد همراه با تضمین‌های حقوق بزه‌دیده و مجرم، برگرداندن موفقیت‌آمیز آنان به صحنه اجتماع به دور از عیب‌های برچسب‌زنی مجرم، جلوگیری از ورود آسیب به سایر اعضای خانواده مجرم و بزه‌دیده، فرونشاندن حس انتقام‌جویی در بزه‌دیده و پیشگیری از مجرمیت»<sup>۴</sup>.

## بند ۲) وضع قوانین ساده و صریح

برخی افراد بدلیل عدم آگاهی و درک صحیح از قوانین گرفتار ارتكاب جرم و زندان می‌شوند درحالی که اگر قوانین بگونه‌ای روشن‌تر و قابل فهم‌تر بیان شوند کلیه افراد با سواد معمولی نیز قادر به فهمیدن معنا و منظور

<sup>۳</sup>- عباسی مصطفی، افق‌های نوین عدالت ترمیمی و میانجی‌گری کیفری، چاپ اول، انتشارات دانشور، ۱۳۸۲، تهران، ص ۹۸.

<sup>۴</sup>- رستگار انارمرزی حامد، همان منبع، ص ۷۳.

قانونگذار می‌شوند. در کشور ما خصوصاً در زمینه امور جزایی قوانین پیچیده‌ای وجود دارد که درک آن برای هر کسی آسان نیست و نیازمند تفسیر حقوق‌دانان است. درحالی که اگر مسایل جزایی شفاف‌تر باشند ارتکاب جرم نیز در جامعه بطرز فزاینده‌ای کاهش می‌یابد. مضافاً بر اینکه بکارگیری رویه‌های مختلف ناشی از تفاسیر متفاوت از قوانین، در بین قضات و شعب دادگاه‌ها کاهش یافته و نوعی وحدت ملاک در مراجع قضایی حاکم می‌شود. بعنوان مثال در یک بررسی تحقیقاتی آمده است «نظام کیفری ایران هنوز در ارائه الگوی مناسب و فراگیر برای جرم‌های گذشت‌پذیر و گذشت‌ناپذیر که تا اندازه‌ای بسیار می‌تواند از بکارگیری مجازات زندان جلوگیری کند ناتوان جلوه می‌کند قانونگذار تا پیش از تصویب ماده ۷۲۷ قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۵ در این زمینه بطور صریح تعیین تکلیف نکرده بود به همین دلیل دادگاه‌ها رویه‌های مختلفی را درمورد مصداق‌های جرم‌های گذشت‌پذیر و گذشت‌ناپذیر اتخاذ کرده بودند. هرچند با تصویب این ماده تا اندازه بسیاری به اختلاف‌ها و سردرگمی‌ها در این زمینه پایان داده شده است روشن نیست که قانونگذار در تصویب این ماده از چه منطق و معیاری پیروی کرده است؟»<sup>۵</sup>

### بند ۳) کدبندی قوانین

این روش علاوه بر اینکه دسترسی مردم به قوانین موجود را سهل‌تر می‌کند و اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها را به شکل مطلوب‌تری متبلور می‌سازد دسترسی قضات و وکلا را نیز به قوانین حاکم آسان‌تر می‌نماید. «تدوین و گردآوری قوانین حاکم در مجموعه‌های مشخص و کدبندی آنها و حذف تمامی قوانین مغایر و زاید یکی از ضروریات پیش روی دستگاه قضایی و از پایه‌های تدوین و اعمال یک سیاست جنایی موفق می‌باشد. در ایران از بدو قانونگذاری تا اوایل سال ۸۵ بیش از یازده هزار عنوان قانونی به تصویب مجالس مختلف رسیده است.»<sup>۶</sup>

جمله معروفی هست که می‌گوید: «پیشرفت حقیقی یک ملت در افزودن به قوانین سابق نیست بلکه در حذف مقدار زیادی از آنهاست.»

---

<sup>۵</sup> - همان، صص ۱۲-۱۳.

<sup>۶</sup> - اسکندری خسرو، حقوق زندانیان در ایران و تطبیق آن با قواعد حداقل حقوق لازم‌الرعایه سازمان ملل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، ۱۳۸۸، ص ۱۳۸.

#### **بند ۴) تخصیص اعتبارات و امکانات مادی لازم**

مسلما هر تغییر چشمگیری نیازمند پشتوانه مالی است در خصوص کاهش اثر زندان در تکرار جرم نیز باید با صرف مبالغ مادی لازم چه در خصوص ساخت و تجهیز زندان‌ها و چه استخدام نیروهای متخصص و کارآمد، در پیشبرد اهداف زندان که همان تنبه و بازپروری مجرمان است گام برداریم.

در واقع با صرف هزینه‌های اولیه جهت مطلوب ساختن فضای زندان‌ها از نظر مادی و معنوی و بکارگیری نیروهای با کفایت از هزینه‌های بیشتری که ارتکاب جرم بر دوش جامعه و دولت بار می‌کند جلوگیری می‌نماییم.

#### **بند ۵) توجه به اشتغال زندانیان**

همانگونه که قبلا بحث شد رابطه میان بیکاری و ارتکاب جرم بسیار معنادار است و توجه به اشتغال زندانیان چه در طول دوره حبس و چه پس از آن نقش بسیار مهمی را در جلوگیری از سوق یافتن آنان به سمت ارتکاب مجدد جرم ایفا می‌کند.

متأسفانه تاکنون در این زمینه اقدامی صورت نگرفته و آیین‌نامه سازمان زندان‌ها نیز در این خصوص ساکت است. درحالی که «توجه جدی به امر اشتغال بویژه با محوریت حرفه‌آموزی در گروه سنی نوجوان و جوان و اجباری نمودن اشتغال در زندانیان بزرگسال ضروری است. بیکاری زندانی علاوه بر افزایش تخلفات و جرایم داخل زندان، مشکلات مالی را نیز به خانواده تحمیل می‌کند که زمینه طلاق و گرایش به جرم در خانواده زندانی می‌شود. بنابراین توصیه می‌شود امر اشتغال سرلوحه امور در زندان‌ها قرار گیرد.<sup>۷</sup>»

#### **بند ۶) بکارگیری زندانیان برحسب تخصص و مهارت آنان**

بکارگیری زندانیان برحسب تخصص و مهارت آنان در کارها و پروژه‌های ملی و یا در صورت لزوم دادن آموزش‌های لازم به آنان در جهت هدف مزبور و یا حتی استفاده از دانش و مهارت آنان در داخل زندان یکی دیگر از راهکارهای ممکن است. استفاده از نیروی کار زندانیان افزون بر تاثیرهای تربیتی و توان‌بخشی آن برای زندانیان، هزینه‌های مادی زندان‌ها و ارتقای سطح توان اقتصادی زندانی و خانواده وی را نیز کاهش می‌دهد. از

---

<sup>۷</sup> - محمدی‌فروود حمید، همان منبع، ص ۴۶.

طرفی جلوگیری از ورود محکومان به جزای نقدی به زندان و معرفی آنان به مراکز اشتغال زندانها یا گاهی بخش خصوصی این امکان را فراهم می آورد تا زندانیان با ارائه کار خود بتوانند جریمه خود را پرداخت کنند.

### **بند ۷) آشنا ساختن خانواده زندانی با شرایط جدید وی**

زندگی فرد زندانی پس از محکومیت به حبس و گذران مدت زندان دستخوش تغییرات زیادی می شود. در این میان مهم ترین حامی او خانواده اش خواهند بود که با درک صحیح از شرایط پیش آمده تأثیر بسزایی در تمایل فرد به عدم ارتکاب مجدد جرم ایفا می نمایند. هرچه حمایت عاطفی خانواده زندانی از او بیشتر باشد توان و تمایل وی برای تطابق دوباره با شرایط اجتماعی و پذیرش توسط اجتماع بیشتر خواهد شد.

بهرتر است این توجه و حمایت از سوی خانواده از همان ابتدای به زندان رفتن محکوم آغاز شود بدین ترتیب که از طریق واحد مددکاری نسبت به جلب حمایت خانواده ها و قرار دادن برنامه جهت ملاقات منظم میان زندانیان و خانواده هایشان و نیز حمایت های مادی و معنوی لازم از خانواده ها با کمک ارگان هایی مانند سازمان بهزیستی، کمیته امداد و غیره در طول مدت محکومیت فرد زندانی اقدام شود. همچنین برقراری اردوهای تشویقی جهت گذران پاره ای از اوقات زندانی با خانواده اش می تواند در پر کردن خلأ عاطفی و جلوگیری از گسیختن روابط فرد زندانی با خانواده اش و از دست دادن مأمن و پناه مادی و معنوی زندانی جلوگیری بعمل آید.

### **بند ۸) بالا بردن سطح فرهنگ جامعه**

همانگونه که قبلاً نیز بیان کردیم هر فردی که به زندان می افتد لزوماً مجرم نیست و برخی از افراد بدلیل مسایل و مشکلات مالی گرفتار آن می شوند. مقوله برچسب زنی و طرد شدن زندانی از سوی خانواده و دوستان و در درجه بالاتر اجتماع آثار مخربی را بر روح و روان فرد زندانی می گذارد تا جایی که فرد به سمت دوستانی که در زندان بدست آورده گرایش پیدا کرده و با شرکت در محافل خلاف آنها به سمت و سوی تکرار جرم کشیده می شود. بنابراین در این راستا باید با انجام تحقیقات لازم جهت شناخت عوامل مؤثر تکرار جرم و با کاربری عملی راه حل های بدست آمده، و نیز دادن اطلاعات و آموزش های لازم به افراد جامعه و آشنا ساختن آنان با شرایط و مسایل مرتکبین جرم و کسانی که گرفتار زندان شده اند، موجب بهبود نگرش جامعه نسبت به

زندانیان اصلاح شده به عنوان افرادی که دارای کرامت انسانی و حقوق شهروندی هستند شویم. بنابراین توجه به پیشگیری از ارتکاب جرایم از طریق اطلاع رسانی فعال و تقویت نقش مردم در پیشگیری و کشف جرم و درمان و اصلاح مجرمین تأثیر بسزایی در جلوگیری از تکرار جرم خواهد داشت.

استفاده از رسانه‌های جمعی در این زمینه و ایجاد بستری مناسب جهت رشد این فرهنگ از طریق دادن اطلاعات و آموزش‌های لازم از همان دوران کودکی و در مدرسه (البته باتوجه به شرایط سنی دانش‌آموزان و بررسی میزان قدرت درک آنان از این مسایل) خصوصاً به کودکانی که یکی از والدین آنها (یا هر دو) به هر علتی در زندان بسر می‌برند می‌تواند روشی کاربردی و مؤثر باشد.

«در هر اجتماعی هرچه مقتضیات اجتماعی و نظام و قواعد و ضوابطی که اساس آن را تشکیل می‌دهد با آداب و رسوم و مبانی اخلاقی و بطور کلی به زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی آن نزدیک‌تر باشد و صحیح‌تر و دقیق‌تر رعایت شود، افراد آن نیز نسبت به آنچه درباره آنان اعمال می‌شود واکنش‌های مساعدتری از خود نشان خواهند داد، بالنتیجه آلودگی آن اجتماع نیز به حداقل ممکن کاهش خواهد یافت. والا علاوه بر اینکه بطور نسبی مقداری از نیروی فعال آن اجتماع به هدر خواهد رفت، مقداری نیز صرف مبارزه و پیشگیری و ازیین بردن آفات و آلودگی‌های آن خواهد شد. بدین سبب محققان، اندیشمندان، مسئولان جامعه و رسانه‌های ارتباطی وظیفه دارند تا با بررسی دقیق و همه‌جانبه علل و دلایل این آسیب‌های اجتماعی در مرحله اول، زمینه شناخت آسیب‌ها را فراهم کنند و در مرحله بعد راهکارهای عملی مناسبی برای کاهش میزان تأثیر آسیب‌ها پیشنهاد دهند.»<sup>۴۸</sup>

### **بند ۹) بکارگیری کارمندان و مدیران باتجربه و کارآمد در زندان**

فرد به هر دلیلی که به زندان افتاده باشد یک انسان است و تا زمانی که در زندان حضور دارد باید طوری با وی برخورد شود که شخصیت و کرامت انسانی او حفظ شود. بنابراین دادن آموزش‌های لازم به کارمندان زندان جهت شناخت شرایط زندانیان و افزایش مهارت آنان در نظارت بر امور زندان و کنترل آن مسأله بسیار مهمی است که باید بطور جدی به آن پرداخته شود. در زمینه انتخاب مدیران و مسئولان ارشد زندان نیز باید دقت و

---

<sup>۴۸</sup>- نوایی ثمره، همان منبع، ص ۴۸.

توجه کافی بعمل آید زیرا مدیریت مطلوب در زندان‌ها نه تنها به کاهش آسیب‌های اجتماعی کمک می‌کند بلکه می‌تواند هزینه‌های مادی را نیز کاهش دهد.

#### **بند ۱۰) مراقبت و حمایت همه‌جانبه از زندانیان پس از آزادی**

زندانی جهت انطباق با شرایط پس از زندان نیاز به حمایت و کمک دارد. به همین منظور بهتر است که سازمان زندان‌ها حمایت از زندانی پس از خروج از زندان را در دستور کار خود قرار دهد و تمهیداتی در این خصوص اندیشیده شود. در ایران ضعف‌ها و کاستی‌های نهادهای واسطه میان زندان و جامعه کاملاً مشهود است و به همین دلیل انطباق بزهکار با شرایط نوین اجتماعی- اقتصادی و بعلاوه بازپذیری اجتماعی او صرف‌نظر از مشکلات عدیده قانونی بسختی صورت می‌پذیرد. بزهکاران جهت عدم تکرار جرم نیازمند اقدامات کلی رفاهی و به طور کلی احساس هویت هستند و در این راه بدون کمک نهادهای واسطه و مراکزی که حمایت از بزهکاران را پس از آزادی به عهده داشته باشند نمی‌توان به عدم بازگشت آنان به جرم امیدوار بود.

اهمیت مراقبت پس از خروج بیشتر از زمان زندانی بودن افراد است چرا که با بازگشت فرد به اجتماع است که مشخص می‌شود زندان تا چه حد توانسته در بازپروری زندانی مؤثر باشد و از طرفی رها کردن زندانی به حال خودش موجب ازبین رفتن اثرات تنبیهی و ارشادی زندان خواهد شد.

#### **بند ۱۱) تسریع روند رسیدگی و جلوگیری از اطاله دادرسی**

این راهکار در واقع بیشتر شامل کسانی که در مرحله تحقیقات در دادرسی با قرار تأمین مواجه می‌شوند، می‌گردد. بسیار شایع است که متهم بدلیل اینکه توسط نیروی انتظامی بموقع به دادرسی نمی‌رسد قادر به تهیه وثیقه یا معرفی کفیل نبوده و مجبور است حداقل یک یا چند شب را در بازداشتگاه بسر ببرد بنابراین کلانتری‌ها باید طوری عمل نمایند که متهم را در نخستین ساعات اداری صبح به دادرسی معرفی کنند.

همچنین باید سیستم یکپارچه اینترنتی بین ادارات ثبت و نیز کانون کارشناسان و دادرسی برقرار شود بگونه‌ای که در اسرع وقت نسبت به پاسخگویی اقدام شود. وجود قضات کشیک به میزان کافی در مواردی که ساعت اداری به اتمام رسیده و یا دادیار و بازپرس متصدی شعبه در مرخصی بسر می‌برد جهت رسیدگی به امور متهمان نیز از مواردی است که توجه به آنها تعداد کسانی که روانه زندان‌ها و بازداشتگاه‌ها می‌شوند را کاهش می‌دهد.

رسیدگی سریع به جرایمی که مجازات آنها شلاق است نیز می‌تواند مانع ورود اینگونه افراد به زندان و آلوده شدن بیش از پیش آنها شده و بیم ارتکاب مجدد جرم را کاهش دهد.

### **بند ۱۲) استفاده وسیع‌تر از قرار کفالت**

بعنوان یک راهکار بیان شده که «ارائه حلقه میانه‌ای میان صدور قرار کفالت و پذیرش آن در مرجع قضایی می‌تواند راهکاری عملی باشد که از ورود یک‌سوم از زندانیان به زندان‌ها جلوگیری کند. این حلقه میانه می‌تواند تعیین مدتی یک ماهه برای ارائه کفیل ازسوی مقام قضایی صلاحیت‌دار پیش از زندان فرستادن متهم باشد. دراین صورت متهم و خانواده وی می‌توانند با داشتن فرصت کافی به یافتن کفیل مبادرت کنند و درنتیجه از زندانی کردن متهم که موجب اضرار به فرد و خانواده وی و ازدست دادن کار است جلوگیری کرد<sup>۹</sup>». اما بنظر نگارنده این مطلب با هدف و روح برقراری و ایجاد قرار تأمین تناقض دارد چراکه هدف از صدور قرار تأمین در واقع دسترسی آسان به متهم در طول روند رسیدگی است و رها کردن وی بدون هیچ‌گونه تضمینی جهت معرفی کفیل نه تنها راه‌حلی مفید و کاربردی بنظر نمی‌رسد بلکه موجبات تجری آنان و تکرار جرم را نیز فراهم می‌آورد.

### **بند ۱۳) نگهداری از متهمان در محیط‌های غیر از زندان**

نگهداری از متهمان در محیط‌های غیر از زندان مانند مراکز تربیتی و بازپروری و نیز مجموعه‌های صنعتی و کشاورزی جهت ایجاد اشتغال و بهره‌وری از توانایی‌های آنان و نیز دور نگهداشتن این افراد از آثار منفی زندان با بکارگیری شیوه‌های نظارتی متفاوت، به میزان زیادی می‌تواند در کاهش احتمال ارتکاب مجدد جرم مؤثر باشد.

### **بند ۱۴) مشارکت بیشتر قوای سه‌گانه**

نقش قوای سه‌گانه در کاهش تأثیر زندان در خصوص تکرار جرم را نیز نباید نادیده گرفت. همانطور که گفته شد قوه مقننه با تصویب قوانین مناسب و شفاف و نیز کیفرزدایی و ایجاد جایگزین‌های مناسب زندان، نقش بسزایی را ایفا خواهد کرد. به همین منظور، اقدامات جدی‌تر قوه قضاییه از قبیل تدوین آیین‌نامه‌ها و

<sup>۹</sup>- رستگار انارمرزی حامد، همان منبع، ص ۱۴۹.

دستورالعمل‌ها و پیگیری جهت تصویب قوانین در زمینه بکارگیری مجازات‌های مناسب جایگزین زندان در سیستم قضایی کشور و همچنین لحاظ نمودن دوره‌های آشنایی با زندان برای کلیه قضات اعم از کارورزان قضایی و قضات شاغل می‌تواند در صدور رأی حبس دقت نظر بیشتری را برای متولیان فراهم نماید و از تراکم جمعیت زندانیان بکاهد. وظیفه قوه مجریه یا همان دولت نیز فراهم نمودن شرایطی جهت تسهیل به منصفه ظهور رسیدن اقدامات دو قوه دیگر و تلاش جهت اعمال برنامه‌های حمایتی و مراقبتی پس از آزادی خصوصاً درمورد کسانی است که برای بار اول گرفتار زندان می‌شوند.

### **بند ۱۵) تفکیک زندانیان**

تفکیک و نگهداری جداگانه زندانیان سابقه‌دار و خطرناک و نیز زندانیان جرایم مربوط به مواد مخدر، بعنوان یکی از ملاک‌های طبقه‌بندی زندانیان در زندان‌ها نیز همانطور که شرح آن مفصلاً در مباحث قبلی بیان شد مسئله بسیار مهمی است که باید مدنظر قرار گیرد.

### **بند ۱۶) آشنا نمودن زندانیان با ارزش‌های مذهبی**

تعالی مذهبی محکومین و آشنا نمودن متهمان و محکومان با ارزش‌های مذهبی و گنجاندن هر چه بیشتر برنامه‌های مذهبی در برنامه‌های روزانه یا هفتگی زندانیان و تشویق آنها به انجام فعالیت‌هایی از این دست از طریق برقراری پاره‌ای از امتیازات مانند دادن مرخصی یا امکان ملاقات حضوری با خانواده روشی است که علاوه بر اینکه در اصلاح و بازپروری مجرمین مؤثر است بلکه موجبات تقویت روحیه و جلوگیری از فساد تدریجی آنها در محیط ناخوشایند زندان را فراهم می‌آورد همچنانکه موجب بسط و گسترش فرامین دینی و ترویج اخلاق حسنه در جامعه زندانیان نیز می‌گردد.

### **بند ۱۷) تغییر محیط فرهنگی زندان**

بموجب آیین‌نامه سازمان زندان‌ها هدف اصلی از زندان اصلاح و تربیت زندانی و بازگشت مجدد وی به زندگی شرافتمندانه است به همین منظور «برای اینکه زندان نقش اصلاحی و بازپروری خود را به خوبی ایفا کند باید محیط فرهنگی زندان را به گونه‌ای ایجاد کرد که این مهم تحقق یابد. بنابراین مدیران و مسئولان زندان اولین گامی را که باید بردارند تغییر محیط فرهنگی زندان و جایگزین کردن آن به یک محیط مناسب است که

کشتش و کوشش را در زندان بوجود بیاورند و این تمایل را در او تقویت کنند که به برنامه اصلاحی زندان گردن بگذارد. لذا اگر هیچ ارتباطی با زندانیان نباشد و زندانیان برنامه‌ای جز برنامه روزمره بیدارباش و نهار و خواب نداشته باشند این محیط زمینه نامناسبی برای ایجاد یک فرهنگ نادرست بوجود می‌آورد<sup>۱۰</sup>»

آنچه مسلم است طرق پیشگیری از تأثیر زندان در تکرار جرم به همین جا ختم نمی‌شود و تلاش همه‌جانبه محققان علوم جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی و روانشناسی جهت روشن کردن ابعاد مختلف قضیه از یک طرف، پیگیری‌ها و اقدامات عملی قوه مقننه جهت تصویب قوانین و لوایح و آیین‌نامه‌های لازم و قوه قضاییه برای به اجرا درآمدن آنها از طرف دیگر، حمایت و نظارت دولت بر اجرای این مصوبات و نهایتاً همکاری قضات و وکلا و سایر مسئولان قضایی جهت عملی نمودن روش‌های ایجاد شده را می‌طلبد و خلاصه آنکه مسئله‌ای است بس خطیر و دشوار که نیازمند عظم و اراده ملی و همگانی است.

### نتیجه گیری

«مجازات زندان» خواه بعنوان کیفری کهن و خواه بعنوان پدیده‌ای نوظهور، واقعیتی ضروری و انکارناپذیر در نظام کیفری است که در دنیای امروزی گریزی از استفاده از آن نیست. زندان به شرحی که گذشت در هر دوره‌ای بنا بر مقتضیات زمان و جرایم موجود و نیز اختیارات حکام آن دوره به شکلی ایجاد و اداره می‌شده است و اغراض و اهداف متفاوتی را دنبال می‌کرده و چنانکه مشاهده شد این مجازات در شرع مقدس اسلام نیز تأیید گردیده و همزمان با ظهور اسلام چه در زمان پیامبر اکرم (ص) و چه در زمان سایر خلفای اسلامی از این مجازات به طرق گوناگون و در مدت‌های مختلفی استفاده می‌شده است. در کشورهای غربی نیز وضع به همین منوال بوده و زندان زمانی همراه با مجازات‌های سخت بدنی و زمانی دیگر خود بعنوان جایگزین اینگونه مجازات‌ها بکار می‌رفته است. بدین ترتیب رفته رفته شکل و ماهیت آن اصلاح شده و به شکل کنونی درآمده است.

---

<sup>۱۰</sup> - اردبیلی محمدعلی، نقش زندان در بازگشت به زندگی شرافتمندانه، مجله امنیت، سال چهارم، شماره ۱۷ و ۱۸، ص ۱۱ به نقل از جعفری ندوشن یداله، همان منبع، ص ۱۴۹.

اما باوجود تمام تحولاتی که در ساختار و طرز اداره زندان صورت گرفته و همه تدابیری که برای کارآمد نمودن آن و بالا بردن سطح جنبه‌های تنبیهی و بازپرورانه زندان صورت گرفته، این مجازات کارآیی لازم را جهت جلوگیری از تکرار جرم نداشته و بنا به شرایط خاص حاکم بر آن نه تنها بسیاری از اهداف کیفری آن ناکام مانده است بلکه زندان خود آثار منفی فراوانی خصوصاً در مورد ارتکاب مجدد جرم داشته است. لیکن با یک روش اصلاحی و برنامه‌ریزی دقیق و کاربردی و نیز دادن آموزش‌های لازم به مسئولان زندان و همچنین افراد جامعه در خصوص شرایط زندانیان و نحوه برخورد با آنان می‌توان تا میزان زیادی آثار سوء زندان را کاهش داده و مانع از تکرار جرم شد. دیدگاه عمومی درخصوص زندان، محلی برای تأدیب و تنبیه مجرمین و کسانی است که به هر علتی مرتکب اعمال ناشایست و خلاف قانون شده‌اند. نظر قانونگذار ما نیز از نگرش عمومی دور نیفتاده و مجازات حبس بعنوان یکی از مجازات‌های مهم تعزیری و بازدارنده در قوانین پیش‌بینی شده است. درواقع زندان به عنوان یکی از اصلی‌ترین شیوه‌های مجازات مجرم یکی تاوان‌های سنگین ارتکاب جرم است، که همچنین متضمن آسیب‌ها و صدمات اجتماعی گوناگونی از قبیل از دست دادن شغل، طرد اجتماعی، از هم پاشیدن خانواده و غیره می‌باشد. از طرفی بین اولین مرتبه زندانی شدن فرد و دفعات دیگر، یادگیری شگردهای خاص ارتکاب مجدد جرم، آشنایی با افراد جدید، و فرار از مجازات‌های قانونی و چگونگی تأثیرات یادشده رابطه وجود دارد که شناخت هرچه بهتر آنها موجبات جلوگیری از ارتکاب مجدد جرم توسط زندانیان را فراهم می‌آورد و می‌تواند در بکارگیری صحیح این مجازات یاری رساند. تاکنون راهکارهای متفاوتی در این خصوص اجرا شده است. از توسل به عفو گرفته تا قضازدایی و جایگزین کردن تدابیر کیفری غیر سالب آزادی که اثرات مؤثری در کاهش جمعیت کیفری داشته است. اما گذشت زمان نشان داده که بنا به مقتضیات و شرایط عصر حاضر روش‌های موجود به تنهایی کافی و جوابگو نبوده و باید به دنبال طرق نوینی برای حل مشکلات ناشی از مجازات حبس و چگونگی کاهش توسل به این مجازات باشیم.

بطور کلی راهکارهای پیشنهادی درخصوص کاهش تأثیر زندان نسبت به تکرار جرم عبارتند از:

۱- کاهش تراکم زندانیان از طریق توسل به عفو، کیفرزدایی و قضازدایی،

۲- وضع قوانین ساده و صریح،

۳- کدبندی قوانین،

۴- تخصیص اعتبارات و امکانات مادی لازم،

۵- توجه به اشتغال زندانیان،

۶- بکارگیری زندانیان برحسب تخصص و مهارت آنان در کارها و پروژه‌های ملی،

۷- آشنا ساختن خانواده زندانی با شرایط جدید وی،

۸- بالا بردن سطح فرهنگ جامعه و بهبود دیدگاه آنان نسبت به زندانیان،

۹- بکارگیری کارمندان و مدیران باتجربه و کارآمد در زندان،

۱۰- مراقبت و حمایت همه‌جانبه از زندانیان پس از آزادی،

۱۱- تسریع روند رسیدگی و جلوگیری از اطاله دادرسی،

۱۲- نگهداری از متهمان در محیط‌های غیر از زندان مانند مراکز تربیتی و بازپروری،

۱۳- تفکیک و نگهداری جداگانه زندانیان سابقه‌دار و خطرناک و نیز زندانیان جرایم مربوط به مواد مخدر،

۱۴- تعالی مذهبی محکومین و آشنا نمودن متهمان و محکومان با ارزش‌های مذهبی،

۱۵- تغییر محیط فرهنگی زندان و جایگزین کردن آن به یک محیط مناسب.

راهکارهای ارائه شده شاید در ابتدا ساده بنظر برسند اما در صورت کاربست عملی و صحیح آنها، می‌توانند نقش بسیار مؤثری در کاهش اثر مخرب زندان درخصوص تکرار جرم داشته باشند. بعنوان مثال حمایت اقتصادی متعارف از زندانیان در طول مدت تحمل حبس و نیز پس از آزادی و یا فرهنگ‌سازی و بهبود نگرش افراد جامعه به فرد زندانی و نیز جلوگیری از هدر رفتن توان و انرژی افراد زندانی از طریق بکارگیری زندانیان برحسب تخصص و مهارت آنان در کارها و پروژه‌های ملی از جمله مواردی است که پیشنهاد شد. آنچه که مهم است بی‌شک این مسئله خواهد بود که از منظر علوم جزایی و جرم‌شناسی نیز «پیشگیری بهتر از درمان است» لکن در صورت وقوع جرم توسط افراد امکان متنبه نمودن آنها از طرق دیگر بجز زندان نیز وجود دارد. تا بتوان علاوه بر از بین بردن خطری که این افراد برای جامعه انسانی بوجود آورده‌اند، از ضرر بزرگتر که همان آلوده شدن هر چه بیشتر چنین افرادی در محیط‌های تشنج‌آور و جرم‌زای زندان است جلوگیری نمود.

## منابع و مآخذ

### الف) کتب:

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- آخوندی، محمود، آیین دادرسی کیفری، ۱۳۷۷، جلد ۳، چاپ چهارم، تهران، انتشارات وزارت ارشاد.
- ۳- آنسل، مارک، دفاع اجتماعی، ۱۳۷۵، ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ دوم، تهران، دانشگاه تهران.
- ۴- آشوری، محمد، جایگاه زندان در سیاست کیفری جهان معاصر (مجموعه مقالات همایش راهکارهای کاهش جمعیت کیفری زندان)، ۱۳۸۶، تهران، انتشارات میزان.
- ۵- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ۱۳۷۷، جلد ۲، تهران، نشر میزان.
- ۶- بولک، برنارد، کیفرشناسی، ۱۳۷۷، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، نشر مجد.
- ۷- پیکا، ژرژ، جرم‌شناسی، ۱۳۷۰، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۸- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، ۱۳۸۳، چاپ چهاردهم، تهران، انتشارات کتابخانه گنج دانش.
- ۹- دانش، تاج‌الزمان، حقوق زندانیان و علم زندان‌ها، ۱۳۷۲، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۰- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، دوره ۵۰جلدی، ۱۳۳۰، جلد ۱۶ (ج)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۱- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، دوره ۵۰جلدی، ۱۳۳۰، جلد ۲۷ (ژ-ز)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۲- سپهری، محمد، زندان از دیدگاه اسلام (بررسی مشروعیت، موارد و احکام زندان)، ۱۳۸۲، تهران، انتشارات امید دانش.
- ۱۳- غلامی، حسین، بررسی حقوقی- جرم‌شناختی تکرار جرم، ۱۳۸۷، چاپ دوم، تهران، نشر میزان.
- ۱۴- فوکو، میشل، مراقبت و تنبیه (تولد زندان)، ۱۳۸۴، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده، چاپ پنجم، تهران، نشر نی.

- ۱۵- کی‌نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، ۱۳۶۹، جلد ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۶- گارو، ژرژ، مطالعات علمی و نظری در حقوق جزا، ۱۳۷۲، ترجمه سید ضیاءالدین پیمانی، تهران، نشر میزان.

- ۱۷- گسن، ریموند، جرم‌شناسی نظری، ۱۳۸۴، ترجمه مهدی کی‌نیا، تهران، انتشارات مجد.
- ۱۸- گودرزی بروجردی، محمدرضا و مقدادی، لیلا، تاریخ تحولات زندان، ۱۳۸۳، چاپ اول، تهران، نشر میزان.

### ب) مقالات:

- ۱- آشوری، محمد، ۱۳۸۱، بررسی جایگزین‌های مجازات حبس، همایش بین‌المللی بررسی راه‌های جایگزین مجازات حبس، مجله حقوقی و قضایی دادگستری، شماره ۳۸، ص ۱۵ تا ۳۵.
- ۲- اشنایدر، ایرینه، ۱۳۸۸، نگرشی بر روند تاریخی و حقوقی زندان در حقوق اسلام پیش از تدوین و تدوین، ترجمه محمدحسین ساکت، مجله حقوقی و قضایی دادگستری، شماره ۳۸، ص ۷۰ تا ۱۰۱.
- ۳- تدین، عباس، ۱۳۸۸، رابطه پیشگیری از تکرار جرم و آزادی مشروط (مجموعه مقالات پیشگیری از تکرار جرم و بزه‌دیدگی)، معاونت آموزشی ناجا، ص ۳ تا ۳۰.
- ۴- محولاتی، علیرضا، ۱۳۸۲، جایگزین‌های مجازات زندان و نهاد تعزیر، فصلنامه مفید، شماره ۲۷، ص ۱۵ تا ۴۰.
- ۵- محمدی فرود، حمید، ۱۳۸۸، بررسی توصیفی زندان‌های کشور و تبیین مشکلات آنها، مجله اصلاح و تربیت، شماره ۸۵، ص ۴۰ تا ۵۰.
- ۶- نجفی‌توانا، علی، ۱۳۷۵، بررسی حقوقی مبحث زندان(۱)، ماهنامه اصلاح و تربیت، سال دوم، شماره ۱۵، ص ۱۰ تا ۱۹.